

navodila poměry určované rolemi dnešních lidí žijících v rodinném společenství. Pohled etnografa je zde zastoupen studiem bydlení ve městech a na venkově a jeho vývojem do nejnovější doby. Hlavní zřetel se obrací k ekonomii rodinné domácnosti. Zde ovšem může Segalenová nabídnout svým čtenářům pouze řadu někdy i kontroverzních názorů na vnější vlivy vnášené do rodiny manželského páru výdělečnou činností žen, osamostatňováním dětí apod. Poměrně dost místa je věnováno, hypotézám dvoukariérové rodiny v duchu práce Roberta a Rhony Rapaportových *Problemes de recherche dans les familles a double carriere*. Není opomenut ani nám dobře známý fakt rychlejšího růstu zaměstnanosti žen než mužů v posledních deseti či dvaceti letech. Rodina se tím bezpochyby mění, vztahy známé z historie přestávají působit na role jejich jednotlivých členů. Zdá se, že působení ekonomických trendů ve vývoji rodiny je ještě daleko méně postižitelné než vliv společenských transformací s nimi svázaných. Jestliže je tedy třeba na závěr práce vyslovit se ke vztahu rodiny a společnosti, Segalenová přistupuje k této otázce velmi opatrně. Uznává, že dodnes - jako před staletími - nerovnost šancí uplatnění

individuů ve společnosti vzniká a formuje se v rodině. Bude tomu tak vždycky, když už dnes variabilita změn v současné rodině neumožňuje jasně určit, kam se vlastně vztah rodiny a společnosti ubírá?

Důvod, proč v poměrně krátké době byla práce Segalenové přeložena do dvou hlavních evropských jazyků v oblasti vědy, spatřuji v novosti pohledu na historii a demografii rodiny. V málokterém vědním oboru se uplatnila interdisciplinárnost společenských věd v takové míře jako v sociologii rodiny tak, jak nám ji představila Segalenová. Je ovšem možné, že i empirický výzkum současné rodiny by mohl znamenat pro sociologii rodiny více, než je Segalenová ochotna připustit. Vždyť vztahy nejen přezívají z minulosti, nýbrž se i neustále utvářejí nově. A právě variabilita rodinných situací, o níž se Segalenová často zmiňuje, může být znamením vzniku nových jevů. Záchraná sít' příbuzenských vztahů ztracená v postindustriální Evropě se znovu nalezla díky rostoucí rozvodovosti a nadúmrtosti mužů. Je tedy současná rodina opravdu jen domácností manželského páru?

Pavla Horská

H. Dachs, P. Gerlich, H. Gottweis, F. Horner, H. Kramer, V. Lauber, W. C. Müller, E. Tálos (Hrsg.): Handbuch des Politischen Systems Österreichs

Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien 1991, 870 s.

Kniha účtyhodná svým obsahem i rozsahem představuje zatím nejkomplexnější vydanou příručku o rakouské politice, o základních aspektech rakouského politického systému: o politických stranách, zájmových a profesionálních sdruženích, sociálním partnerství, zahraniční, hospodářské a finanční politice, politických institucích, kterými jsou parlament, vláda a prezident, o církvi, masmédiích, politické kultuře, samosprávě na zemské a regionální úrovni. Svou obsáhlostí se publikace vymyká produkci literatury v oblasti politických věd, tak jak ji známe v západo-

evropských zemích (ročenky nebo tematické ediční řady).

Na jejím vzniku se podílelo 53 autorů - politologů, právníků, sociologů, ekonomů a historiků. Publikace je rozdělena do osmi částí, představujících různé dimenze politického systému, a to z hlediska historického vývoje, současného stavu a předpokládaných vývojových trendů. Všechny kapitoly jsou psány s velkou mírou kritičnosti vůči vlastnímu systému.

Část I. se zabývá historickým vývojem rakouské politiky ve 20. století, vývojem hospodářství, mezinárodní politiky a sociální struktury. Autoři příspěvků (E. Hanisch, F. Weber a O. Höll/H. Kramer) zdůrazňují diskontinuitní charakter nových rakouských dějin.

Část II. je věnována ústavě a základním politickým institucím - parlamentu, vládě, prezidentovi, státní byrokracii a soudnictví.

Rakouský parlamentarismus se nachází v procesu změny. Autor (H. Fischer) jej hodnotí od meziválečného období až po vznik Velké koalice roku 1987. Vstup zelených na politickou scénu, vliv masmédií a další faktory udělaly z parlamentu aktivní instituci. Centrum rakouského politického systému představuje vláda (W. C. Müller). V delším časovém období se projevuje trend k "Kanzlerdemokratie", která sebou přináší větší autonomii vůči politickým stranám, sdružením a organizacím.

Určitým vývojem prošel i úřad prezidenta (H. G. Heinrich/M. Welan). Zpočátku představoval spíše symbolickou osobu, vyznačující se omezenou mocí, ale vysokou vážností a morální autoritou. Po 2. světové válce uplatňoval prezident autoritu zejména v úsilí o dosažení sociálního smíru, konsensu a sociálního partnerství. Od volby K. Waldheima do úřadu spolkového prezidenta (1986) došlo k "zesvětštění" prezidentského úřadu a prezident je podrobován kritice jako všichni ostatní smrtelníci.

Zosobněním kontinuity rakouské politiky je byrokratický aparát (H. Neisser), odpovídá tomu i velké procento poslanců, pocházejících ze státní správy. Tento aparát dnes stojí před dlouhá léta plánovanou reformou, motivovanou snahou o úspory, zvýšení výkonu a větší participaci obyvatel na státní správě.

Část III. pojednává o systému politických stran a nových sociálních hnutích.

Systém stran (W. C. Müller), který se utvořil koncem 19. století, stále existuje, ale jeho význam pro politickou orientaci a spjatost občanů s určitou stranou se změnil. Reforma volebního zákona z roku 1970 zvýhodnila vícestranický systém proti dvoustranickému. Organizovanost v politických stranách a hustotou stranických organizací drží Rakousko stále světový primát.

Analýza stranických programů a ideologií (F. Horner) ukazuje, že poválečná fixovanost politických stran a programů na určité společenské skupiny a třídy mizí a dochází k jejich sblížování a překrývání.

Další subkapitoly pak analyzují stav a vývoj jednotlivých politických stran a hnutí, organizovanost v nich, stranické programy, ideologické spektrum, účast ve vládě a parti-

cipaci na moci: SPÖ (K. Ucakar), ÖVP (W. C. Müller), FPÖ (K. Luther), strany zelených (H. Dachs), KPÖ (J. Ehmer), pravicových extrémistických politických seskupení (B. Bailer-Galanda/W. Lasek/W. Neubauer), nových sociálních hnutí (H. Gottweis) a ženských hnutí (G. Neyer).

Část IV. se zabývá sociálním partnerstvím, artikulací zájmů jednotlivých sociálních a profesních skupin a jejich prosazováním v politice. Sociální partnerství (E. Tálos) je v širším slova smyslu chápáno jako kooperace k dosažení souhlasu mezi sdruženími, komorami a státem, které působí jako ústřední stabilizující faktor politického systému poválečného Rakouska. Autor analyzuje mechanismy, které vedly k dosažení této stability a základního konsensu (zejména v oblasti příjmové, hospodářské a sociální politiky) a všímá si i stinných stránek tohoto konsensu.

Výjimečné v mezinárodním srovnání jsou Arbeiterkammern - zaměstnanecké komory (E. Weissel), jejichž prostřednictvím je uplatňován kolektivní vliv na sociální procesy. S výjimkou některých německých spolkových zemí (Hamburg, Bremen, Saarland) a Lucemburska nikde ve světě podobné komory zaměstnanců, resp. zaměstnanců a dělníků, neexistují. Členství v nich je povinné, jejich akční rádius je mnohem větší, než je tomu u odborů, mají k tomu vybudovanou i odpovídající infrastrukturu.

Část V. je věnována politické kultuře. Pojem politická kultura je používán spíše v heuristickém smyslu. Důležitým momentem, kterému autoři věnují pozornost, je uvolňování vazeb mezi jednotlivými skupinami obyvatelstva v sociální a názorové oblasti. Mizí dříve pevná hranice mezi politickými stranami, resp. mezi politickými tábory. Volební chování či členství v politické straně stále méně koreluje se zařazením k určité společenské třídě, skupině či ideologii.

Ústřední roli hrají masmédia (F. Plaszer), která např. pro řadu mladých lidí představují jediný kontakt se sférou politiky, protože poklesl význam rodinného prostředí, vzorů chování a politické tradice.

Pro politickou kulturu Rakouska jsou důležitými socializačními institucemi církev a náboženská společenství (F. Horner/

P. M. Zulehner). Autoři se zabývají historickým vývojem vztahu církve a státu, církve a společnosti a také vztahem politických stran (zejména ÖVP) a církve.

Kapitola o politické kultuře obyvatelstva (P. A. Ulram) je založena na výsledcích výzkumu veřejného mínění a na vývojových řadách ukazuje postupující erozi politické loajality a rostoucí kritičnost - při akceptaci základních hodnot demokracie.

Analýza volebního chování v Rakousku (Ch. Haerpfner) vede k závěru, že voliči začínají opravdu volit. Klesá volební účast, uvolňují se vazby se stranami, dochází ke změně volebních orientací. Na tyto změny působí hospodářský vývoj, měnící tradiční sociální a třídní strukturu.

Část VI. je věnována nejdůležitějšímu oblastem politiky, hospodářské a finanční (V. Lauber), průmyslové (K. Aiginger), sociální politice (E. Tálos), oblasti práva, vzdělání (H. J. Bodenhöfer), péče o životní prostředí (V. Lauber), energetice (W. Winkler-Rieder), zemědělské politice (M. Hofreiter), technologii, politice vůči minoritám (G. Baumgartner, B. Perschining).

Hospodářská a finanční politika se vyznačuje velkou stabilitou, dosaženou zejména díky fungujícímu sociálnímu partnerství. Od poloviny 80. let však slábne jeho funkce vzhledem k postupující evropské integraci a internacionalizaci hospodářství.

Sociální politika je typickým příkladem prosazování zájmů jednotlivých subjektů. Rakousko se ocitlo úspěšně na cestě ke státu blahobytu, avšak i zde se vyskytují slabiny, např. v péči o nezaměstnané a staré občany.

Část VII. je věnována rakouské zahraniční politice. Kapitola o podmínkách a vývojových fázích rakouské zahraniční politiky (H. Kramer) se zaměřuje zejména na koncepci aktivní politiky neutrality a její čtyři hlavní fáze, počínaje rokem 1945 a konče 90. lety, obdobím sbližování s evropským společenstvím.

Rozbor rakouské politiky vůči rozvojovým zemím, vůči "třetímu světu" a národně osvobozeným hnutím ukazuje její odklon od globálních problémů v polovině 80. let a její koncentraci na integrační procesy v Evropě, včetně vývoje ve východní Evropě. Autor (O. Höll) upo-

zornuje na určité podcenění a opomíjení latentních konfliktů mezi severem a jihem, mezi bohatou a chudou částí světa.

Pasáž o postavení Rakouska v mezinárodních organizacích (F. Quendler) poukazuje na skutečnost, že i malé státy jako Rakousko mohou mít díky multilaterální zahraniční politice značný vliv v mezinárodních organizacích.

Poslední část VIII. je věnována spolkovým zemím a obcím. V osmi kapitolách je vyčerpávajícím způsobem a s přihlédnutím k místním specifikám pojednáno o mezoúrovni rakouské politiky. Kapitola o ústavním systému, institucích a způsobech reprezentativní a přímé demokracie (J. Marko) přináší přehled o historii a současném stavu a také srovnání s jinými zeměmi s podobným státním uspořádáním - NSR, Švýcarskem, USA.

P. Penthaler a K. Weber v kapitole zabývající se zemskými vládami potvrzují jejich silný vliv podpořený i lepší materiální vybaveností. V pasáži o správě spolkových zemí a obcí upozorňuje G. Wielinger na specifickou situaci Rakouska, kdy řada činností spolkové vlády a orgánů je realizována zemskými orgány, čímž dochází i k určité úspoře byrokratického aparátu. Stranickost (Parteistaatlichkeit) se projevuje výrazně i v této oblasti, zejména tam, kde má určitá strana většinu.

Velký význam mají v politickém systému spolkových zemí obce. H. Neuhofer zdůrazňuje dlouhou tradici obecní samosprávy (od roku 1862). Těžká práce obecních orgánů je dnes v oblasti sociální, ve školství, službách, komunální politice. V budoucnosti poroste důležitost péče o životní prostředí, péče o staré lidi apod., což si vyžádá větší dotace.

V závěru knihy je zařazeno rozsáhlé shrnutí jednotlivých kapitol včetně pojednání o současných vývojových tendencích a náměty pro politickou reformu. Jsou rozebírány hlavní tendence současného politického života (demokratizace, pluralizace, internacionalizace, výrazný vliv masmédií) a naznačeny možné směry vývoje. Jako ve všech kapitolách, i zde je akcentována změněná situace v Evropě, která bude mít na další politický vývoj rozhodující vliv.

Pozitivně je nutno hodnotit rozsáhlou bibliografii v závěru každé z osmi částí,

kteřá umožňuje získat dobrý přehled o problematice a zaměření jednotlivých autorů.

Zdenka Mansfeldová

David Chirot (ed.): The Origins of Backwardness in Eastern Europe: Economics and Politics from the Middle Ages Until the Early Twentieth Century

Berkeley University of California Press, 1989.

The Origins of Backwardness in Eastern Europe klade naruby obrácenou klasickou otázku, "proč došlo k průmyslové revoluci na Západě a v Anglii". Zabývá se zkoumáním příčiny zaostalosti východní Evropy a přitom objasňuje rozdíl mezi společností dynamickou a společností, jejíž schopnost dynamičnosti je mnohem menší. V knize se publikují jednak příspěvky přednesené v roce 1983 na konferenci v italském Bellagiu, ve vile Rockefellerovy nadace, a dále závěr, který napsal editor knihy Daniel Chirot.

I když nebylo záměrem knihy vyvrátit standardní teorie ekonomického růstu, ukazuje, že ekonomický růst nelze jednoduše vysvětlit důvody rasovými, geografickými, kulturními nebo marxistickým třídním determinismem, naivní teorií *laissez-faire*, či teorií, že kontakt se Západem bez výjimky uvolní tradiční zábrany, s nimiž se lze leckde ve světě setkat. Autoři věnují zvláštní pozornost tomu, zda se dá na východní Evropu uplatnit tzv. "world system theory". Tato teorie, která je v současné době v severoamerických akademických kruzích značně v kursu, se snaží vysvětlit pomalý hospodářský růst v Latinské Americe a ve většině zemí tzv. třetího světa tím, že jejich ekonomická závislost vznikla díky západnímu imperialismu.

Autoři jednotlivých příspěvků věnují pozornost různým aspektům východoevropské zaostalosti. Robert Brenner o ní píše ve světle ekonomického rozvoje Západu. Peter Gunst ukazuje, že v rámci východoevropského zemědělství lze rozeznat tři různé systémy: západoevropský, středoevropský a východní. Tvrdí, že Čechy a Rakousko nepatří v zemědělství do střední Evropy, ale že tvoří

nejméně vyvinutou část západní Evropy. Polsko se stalo závislým na Západě ke konci 15. století, jak píše Jacek Kochanowicz. Začalo se tehdy obchodovat s obilím a šlechta uvalila na sedláky vyšší dávky, jednalo se o tzv. druhé nevolnictví. Na politický vývoj však tato závislost neměla vliv. Polští magnáti se domnívali, že jsou vůči vnější intervenci imunní a že tedy nepotřebují silný stát. Královská moc, která se nemohla opřít o adekvátní městský stav, nebyla s to klást odpor a slabý polský stát se zhroutil. Příčinou tohoto politického vývoje nebyla ani ekonomická závislost, ani vleklé nevolnictví.

Dva příspěvky se zabývají výlučně Balkánem. Fikret Adanir, který píše o tradicích a změnách na venkově v jihovýchodní Evropě, dochází k závěru, že otomanská vláda nebyla příčinou balkánské zaostalosti, a John R. Lampe tvrdí, že se tato zaostalost udržovala spíše díky nedostatečným kontaktům se Západem než tím, že tato oblast byla na periferii světového systému. Gale Stockes zkoumá společenské příčiny východoevropské politiky pomocí analýzy vztahů mezi třemi hlavními společenskými skupinami, z nichž první tvoří živel městský a obchodní, druhou vlastníci půdy a třetí rolnictvo. Jeho analýza se tak opírá o stěžejní dílo *Social Origin of Dictatorship and Democracy*, jehož autor, Barrington Moore, dochází k závěru, že v průběhu revoluce je to právě vzájemný vztah těchto tří skupin ve společnosti, který rozhoduje, zda v zemi zavládne diktatura, či vznikne-li demokracie. V úvodní kapitole, která se zabývá příčinami a důsledky zaostalosti východní Evropy, shrnuje Daniel Chirot nejen závěry, k nimž se dospělo v jednotlivých příspěvcích, ale také diskusi.

Ekonomická zaostalost východní Evropy má své kořeny v dávné minulosti a ne v deformacích posledních staletí. Na tom se shodli všichni účastníci konference. Východní Evropa byla jako i ostatní svět oblastí jen pomalých změn. Jak poznamenává jeden z autorů, Robert Brenner, je to spíše